

บทสรุป

จากการศึกษาถึงการชำระพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งสี่รัชกาลที่ผ่านมา อาจนับได้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึง "การเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้เชิงโครงสร้าง" ภายในของชนชั้นนำสยามระหว่างเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระยาตากษานุกาพ อย่างน้อยที่สุดคือ การเปลี่ยนแปลง "องค์ความรู้" เรื่องโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวังหลวง - วังหน้าและโครงสร้างความหมายของการสืบราชสมบัติในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

จึงนับเป็นเรื่องน่าสนใจว่า ลึกลงไปกว่าเหตุผลที่พระราชวงศ์ต้องการสื่อสารต่อสังคมในสมัยนั้นคืออะไร ทำไมเพียงช่วงเวลาของความห่างกันเพียงคนรุ่นเดียว จึงได้มีอดีตที่แตกต่างได้อย่างมหาศาลขนาดนี้ นับแต่การเรียกชื่อบุคคลในพระราชวงศ์ที่ต่างกัน การเพิ่มและลดเกียรติยศของบุคคลในกรณีต่างๆ ให้ผิดแปลกไปจากเดิม ตลอดจนถึงกฎเกณฑ์ในการสืบราชสมบัติ

กล่าวเฉพาะเหตุการณ์ตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๒ การชำระพระราชพงศาวดารที่เกิดขึ้นน่าจะสะท้อนให้เห็นถึง ความพยายามที่จะแก้ไขความคลุมเครือของอำนาจในหมู่ชนชั้นนำ ซึ่งเกิดขึ้นมาตลอดจนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การจบลงของเหตุการณ์วังหน้าและการสิ้นสุดอำนาจของคณะเสนาบดีตระกูลขุนนาค จึงไม่อาจหมายถึงหลักประกันว่าเหตุการณ์ทำนองนี้จะไม่เกิดขึ้นอีกในอนาคต ควรกล่าวด้วยว่าใช่แต่เพียงรัชสมัยของพระองค์เท่านั้นที่ประสบกับปัญหานี้ การพลัดแผ่นดินด้วยความรุนแรงเคยเกิดขึ้นอย่างปกติเสมอในสังคมสมัยปลายอยุธยา จนอาจกล่าวได้ว่า เรื่องนี้เป็นประเด็นทางวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อเนื่องลงมาจากสมัยอยุธยาเป็นอย่างน้อยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สิ่งซึ่งนับว่า

สะท้อนถึงกรณีนี้ได้อย่างชัดเจนที่สุดคือ คำเรียกกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในสมัยรัชกาลที่ ๑ จากพระราชพงศาวดารทุกสำนวนที่เกิดขึ้น ก่อนหน้าการชำระของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพว่า "สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวร" ขณะเดียวกันก็ปรากฏพระนามดังกล่าวในทำนองเดียวกันในหลักฐานประวัติศาสตร์อื่นๆ ซึ่งเรียกกรมพระราชวังบวรว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวร เช่นกัน

การเปลี่ยนชื่อกษัตริย์วังหน้าจากสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวร เป็นกรมพระราชวังบวรฯ การเพิ่มข้อความให้กรมพระราชวังบวรฯ ใฝ่สูงเกินวาสนาจนเกือบถูกลอบทำร้ายจากบัณฑิตสองคนเหตุเพราะดำริที่จะสร้างปราสาท หรือการเปลี่ยนที่ประทับเป็นพลับพลาชั้นสองรองจากพระมหากษัตริย์ วังหลวงทอดพระเนตรการชกมวย ฯลฯ จึงนับเป็นการแสดงให้เห็นถึงการจัดลำดับชั้นพระราชอำนาจที่คลุมเครือในหมู่พระราชวงศ์ชั้นใหม่ อย่างไรก็ตามนอกจากความคลุมเครือเชิงอำนาจของพระมหากษัตริย์วังหน้าวังหลวงแล้ว ยังพบอีกด้วยว่า ในหมู่พระโอรสของพระมหากษัตริย์ทั้งสองฝ่าย กระทั่งถึงพระเจ้าหลานเธอบางพระองค์ยังมีพระสถานะที่เท่าเทียมกันทั้งพระเกียรติยศและการคุมกำลังอีกด้วย¹ การตัดพระยศของพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งถูกเลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า การเปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อความให้ทูตฝรั่งเศสจัดการต้อนรับเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์กับกรมหมื่นบวรวิไชยชาญอย่างสมพระเกียรติแตกต่างกัน ทั้งที่เดิมเสด็จพระราชดำเนินไปด้วยกัน ฯลฯ จึงนับว่าสอดคล้องกับเหตุผลดังกล่าวมา

ขณะเดียวกัน การสืบทอดพระราชอำนาจจึงเป็นสิ่งที่มิอาจวัดได้ด้วยพระบารมีของฐานันดรศักดิ์เพียงอย่างเดียว หากแต่ผูกพันอยู่กับดุลกำลังของแต่ละฝ่ายอย่างลึกซึ้งก็เป็นได้ การเพิ่มข้อความให้รัชกาลที่ ๑ มอบราชสมบัติให้กรมพระราชวังบวรฯ พระองค์ที่ ๒ ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ และการตัดพระราชพิธีเสด็จ

¹ พระองค์เจ้ากัมพูษัณฺดร, เรื่องนิพนธ์วังหน้า, หน้า ๓๔ และ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑, หน้า ๑๘๖.

เลียบพระนครของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงนับได้ว่าเป็นความพยายามในการแก้ปัญหาโดยตรงและเปลี่ยนความหมายให้เจ้าฟ้ากรมขุนภครัตนอุทิตกลายเป็นกบฏชิงราชบัลลังก์ไปทันที จากพระราชสิทธิธรรมเดิมที่มาจากความสามารถสวนพระองค์ในการปราบปรามปัจเจกมิตร ที่มีสิทธิเสมอกันในการปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ได้ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงถูกเปลี่ยนไปสู่สิทธิธรรมที่ได้รับมอบราชสมบัติจากพระราชบิดาแล้ว ในเงื่อนไขของการเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ที่เป็นเจ้าฟ้า

ด้วยเหตุนี้จึงนับเป็นเหตุผลที่เข้าใจได้ว่า การสืบราชสมบัติในลักษณะดังกล่าว จึงอาจสร้างความไม่มั่นคงต่อพระราชอำนาจของพระองค์ในอนาคตได้เสมอ การชำระพระราชพงศาวดารในครั้งนี่ จึงเป็นการสร้างพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้ประจักษ์เป็นจริงมากขึ้น อาจเป็นที่น่าสังเกตได้ด้วยการชำระพระราชพงศาวดารจึงไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะสมัยหนึ่งสมัยใดเท่านั้น เพราะอาจเป็นวิธีคิดอันปกติของมนุษย์ที่มักจะนำเอาปัจจุบันไปตัดสินและสร้างอดีตขึ้นมาใหม่ด้วยการให้เหตุผลและการประเมินคุณค่าจากมาตรฐานของปัจจุบัน หรือทำการเปลี่ยนแปลงอดีตเสียใหม่ให้สอดคล้องกับวิธีคิดและความต้องการของปัจจุบัน เพราะจะมีประโยชน์อันใดหรือหากอดีตที่ถูกค้นพบนั้นช่างห่างไกลจากความสัมพันธ์ในปัจจุบันเสียเหลือเกิน อดีตจึงอาจต้องถูกสร้างใหม่อย่างซ้ำแล้วซ้ำเล่าเพื่อรองรับกับปัจจุบันอยู่เสมอ

ขณะเดียวกันก็เป็นที่น่าสังเกตด้วยว่า แม้การเปลี่ยนแปลงของความรู้ดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึง "การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความรู้" ภายในหมู่ชนชั้นนำสยามด้วยตนเอง แต่ก็อาจนับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่พึงมีต่อภายนอกตลอดเวลา ไม่ว่าจะปรารถนาหรือไม่ก็ตาม การเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้ของชนชั้นนำสยามในที่นี้ จึงมิได้หมายความว่าความเปลี่ยนแปลงภายในตัวเองของวิธีคิดของชนชั้นนำสยามแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่หมายถึงความเปลี่ยนแปลงที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่จะต้องมีต่อโลกภายนอกเสมอ แม้จะขาดการศึกษาอย่างละเอียดทั้งในด้านหลักฐานเชิงประจักษ์และในด้านวิธีการอธิบายที่ชัดเจน แต่ก็อาจกล่าวตามเหตุผลข้างต้นได้ว่า ความรู้ของชนชั้นนำสยามจึงแฝงไว้ซึ่งท่าทีที่จะสัมพันธ์

กับโลกภายนอกเสมอ ด้วยเงื่อนไขที่แตกต่างกันตามบริบทของชนชั้นนำบนความสัมพันธ์กับสังคมในขณะนั้น ดังที่ปรากฏท่าทีที่จะสัมพันธ์กับภายนอกอย่าง “ธรรมิกราชา” ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การค้นหาหนทางที่จะนำไปสู่ “การประนีประนอม” กับอำนาจภายนอก เพื่อประโยชน์ทางการค้าของขุนนางตระกูลขุนนาค ตลอดจนถึงการเร่งรัดพัฒนาและการปรับปรุงประเทศให้คล้ายตามความเจริญและความทันสมัยของตะวันตกโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กล่าวโดยสรุปก็คือ การเปลี่ยนแปลงขององค์ความรู้เชิงโครงสร้างภายในหมู่ชนชั้นนำ ดังที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งสองสำนวน จึงเป็นผลมาจาก “การปะทะผสวน” กับโลกภายนอกซึ่งชนชั้นนำต้องสัมพันธ์ด้วย บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ดังกล่าว มีปัจจัยใดบ้างที่ส่งเสริมอดีตของคนบางคนให้ยิ่งใหญ่ ขณะที่บางคนล้มเหลวลงอย่างไม่เป็นท่า ซึ่งนับเป็นสิ่งที่ขาดแคลนในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย